

DEMOGRAFSKA KRETANJA STANOVNIŠTA DARUVARSKOG KRAJA U RAZDOBLJU OD 1857. DO 2001. GODINE

Sažetak

Na prostoru grada Daruvara i njegove okolice do 1991. g. živjele su najrazličitije etničke skupine.

Zbog srpske agresije na Hrvatsku i na prostor daruvarskoga kraja, dogodile su se velike promjene u narodnosnom sastavu te u broju stanovnika.

Većina se Srba iselila, a doselili su se protjerani Hrvati s Kosova (Letnica, Vitina), najviše u Općinu Đulovac, i izbjegli Hrvati s područja ratom zahvaćene sjeverne Bosne (okolica Jajca, Prijedora i Banje Luke).

Ključne riječi: agresija; depopulacija; emigracija; imigracija; etničke promjene.

Uvod

Daruvarski kraj površine 610 km² prostor je bivše Općine Darugar (do 1993. g.). Danas je to prostor četiriju općina: Đulovac, Sirač, Končanica i Dežanovac te područje grada Daruvara. Ima ukupno 70 naselja (uključen grad Darugar i općinska središta). Pripada Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. Otvorenost i prohodnost kraj su učinile privlačnim i pogodnim za naseljavanje, pa je unatoč istočnom gorskom šumovitom dijelu bio prilično dobro naseljen (1991. g. gustoća stanovnika 49 st./km²). Naseljenost je međutim varirala osobito nakon 1991.g. prouzročena ratnim zbivanjima.

Popisi stanovništva između 1857. g i 1931. g. ukazuju na trostruko uvećanje broja stanovnika, blagi pad nakon 1931. g. (do 1961. g.) i nakon te godine kontinuirano smanjenje u minulih 40 godina.

Opće kretanje stanovništva

Kretanje broja stanovnika daruvarskoga kraja vremenski je i prostorno raznoliko, a iz podataka popisa provedenih u razdoblju od 1857. g. do 2001. g. mogu se uočiti karakteristična razdoblja demografskog razvoja.

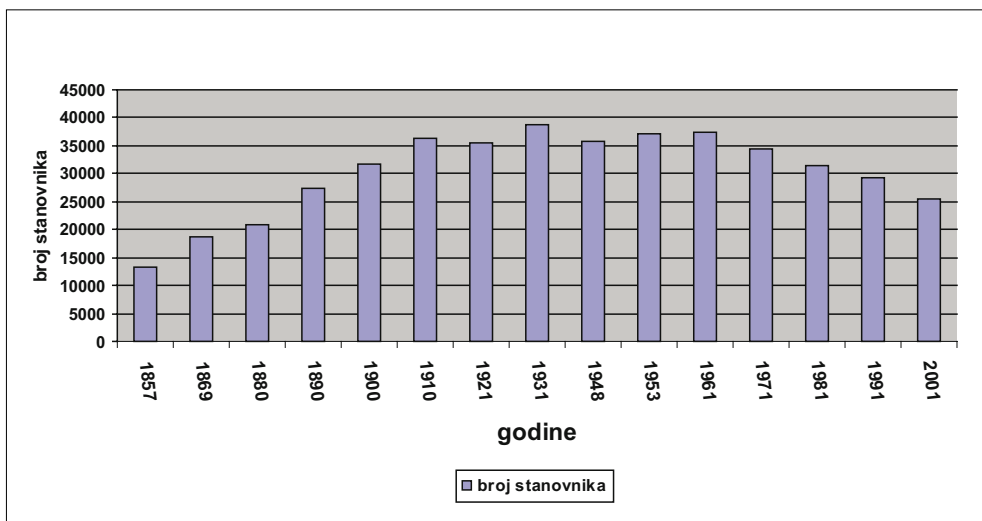
U razdoblju od 1857. g. do 1910. g. područje bilježi permanentan porast stanovništva.

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika daruvarskoga kraja prema popisima stanovnika od 1857. do 2001.

Godine	Broj stanovnika	Indeks (Vt)	Stopa promjene
1857.	13.252	-	-
1869.	18.682	141	40,9
1880.	20.970	112	12,2
1890.	27.312	130	30,2
1900.	31.599	115	15,7
1910.	36.275	114	14,8
1921.	35.410	98	-2,4
1931.	38.831	109	9,7
1948.	35.849	92	-7,7
1953.	37.242	104	3,9
1961.	37.348	100	0,3
1971.	34.471	92	-7,7
1981.	31.424	91	-8,8
1991.	29.312	93	-6,7
2001.	25.614	87	-13
1993. *	23.816	81	-18,7 ¹

Izvor: Popis stanovništva kućanstava i stanova 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb

¹ Štefša, Ž.; *Daruvarski kraj – suvremene demogeografske promjene*, magistarski rad, Zagreb, 1994.

Grafikon 1. Broj stanovnika daruvarskog kraja od 1857. do 2001.

Izvor: Popis stanovništva kućanstava i stanova 2001.; DZS, Zagreb

Porast stanovnika između 1857. i 1910. godine iznosio je 23.023 ili 17,4% i može se, između ostalog, objasniti imigracijom stanovnika iz Češke, Mađarske, Italije i Austrije, doseljavanjem domaćih kolonista te većim prirodnim prirastom domicilnog stanovništva. Trend porasta broja stanovnika prekinut je u međupopisnom razdoblju od 1910. g. do 1921. g. jer se odnosi na razdoblje I. svjetskog rata. Još se negativnije u broju stanovnika odrazio II. svjetski rat.

Uočen pad broja stanovnika daruvarskoga kraja najizrazitiji je u međupopisnom razdoblju od 1931. g. do 1948. g. kao posljedica ratnih i poslijeratnih prilika te velikog vala političkih emigracija.

Najmanji porast stanovnika zabilježen je između 1953. g. i 1961. g. To blago povećanje nije nadoknadilo raniji gubitak broja stanovnika uzrokovanog II. svjetskim ratom.

Pad broja stanovnika nakon 1961. g. posljedica je procesa deagrarizacije. Da je smanjenje broja stanovnika posljedica deagrarizacije, upozorava i kretanje broja stanovnika kada se ono promatra kao rezultat odnosa prirodnog prirasta i migracijske bilance.

U razdoblju od 1961. g. do 1991. g. popisima utvrđen broj stanovnika daruvarskoga kraja u padu je za 8.036 ili za 21,5%. Navedeno smanjenje broja stanovništva posljedica je negativne migracijske bilance, odnosno viška iseljenih nad brojem useljenih osoba. Iseljavanje je uvjetovano odlaskom radne snage iz poljoprivrede u

druge djelatnosti, većinom izvan toga kraja. Taj proces jače je zahvatio gospodarski slabije razvijene općine (Dežanovac, Đulovac), gdje je poljoprivreda ostala glavni *izvor života*. Kako u iseljavanju uglavnom sudjeluju mlađe dobne skupine, to se ono postupno odražava i na sve slabiji prirodni prirast stanovništva. Tipovi općeg kretanja stanovništva daruvarškoga kraja utvrđeni na temelju kvalitete i jačine migracijskih obilježja te pozitivnosti ili negativnosti prirodnog kretanja potvrđuju opisana demografska kretanja.

U razdoblju od 1981. g. do 1991. g. matični uredi pri općinama, osim matičnog ureda u Daruvaru, bilježe izrazitu depopulaciju, tip E4, određeno negativnim popisnim kretanjem i negativnim prirodnim prirastom, odnosno prirodnim padom². Jedino matično područje Grada Daruvara pripada tipu vrlo slabe regeneracije uvjetovane imigracijom.

Popis stanovništva 2001. g. pokazuje da čitav daruvarski kraj ima 25.614 stanovnika. Između zadnja međupopisna razdoblja na kretanje stanovništva ovoga kraja nije presudno utjecao ni prirodni prirast ili pad ni deagrarizacija ili industrijalizacija, ni spontane migracije stanovništva, već, nažalost, neželjene migracije uvjetovane ratom i žrtvama rata. O točnim je brojkama teško govoriti, ali se može napraviti približna procjena na osnovi nekoliko elemenata, a koji su rezultirali padom broja stanovnika s 29.312 (1991. g.) na 25.614 (2001. g.), dakle za 3.698 ili 12,6% (grafikon br.1).

Kretanje broja stanovnika po općinama

Velike su razlike u broju stanovnika po naseljima pojedinih općina. Popisom stanovništva 2001. g. ustanovljen je broj stanovnika daruvarškoga kraja od 25.614, što je u odnosu na 1991. g. pad za 3.698 stanovnika ili 12,6% .

Uspoređujući broj stanovnika u zadnje dvije službene popisne godine, 1991. i 2001. g., potvrđuje se da su najviše stanovništva izgubile dvije brdske općine Sirač (-29,0%) i Đulovac (-22,4%), dok su općine Končanica, Dežanovac, uključujući i Grad Daruvar, izgubile manje od 10% stanovništva.

Treba naglasiti da je pad stanovništva ublažen naseljavanjem Hrvata s Kosova u Općinu Đulovac i useljavanjem Hrvata iz Bosne u općine Sirač, Dežanovac i Grad Daruvar.

² Friganović, M., *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

Tablica 2. Kretanje broja stanovnika daruvarskog kraja od 1991. do 2001. po općinama

Općina	Broj stanovnika	Broj stanovnika	Razlika 1991. – 2001. +, -	
	1991.	2001.	broj	%
Daruvar**	14.210	13.243	-967	-6,8
Dežanovac*	3.675	3.355	-320	-8,7
Đulovac	4.696	3.646	-1050	-22,4
Končanica	3.146	2.824	-312	-9,9
Sirač	3.585	2.546	-1039	-29,0
Daruvarski kraj	29.312	25.614	-3698	-12,6

Izvor: Popis stanovništva kućanstava i stanova 2001.; DZS, Zagreb

Interesantan je podatak i kretanje broja stanovnika za Općinu Đulovac, koja ima ukupno 29 naselja. Upravo je ona u razdoblju od 1991. do 2001. g. doživjela najveće demografske i narodnosne promjene. Popisom 1991. g. općina ima ukupno 4696 stanovnika, a popisom 2001. g. 3.646 stanovnika. Između ta dva zadnja popisna razdoblja pad iznosi 1.050 stanovnika ili 22,4%.

Tablica 3. Kretanje broja stanovnika za Grad Daruvar s pripadajućim naseljima, 1981., 1991., 2001.

Naselje	1981.	1991.	2001.	Δ 1991.-2001. %
Daruvar	9.661	9.748	9.815	0,7
Daruvarski Vinogradi	0	514	166	-68
Doljani	1.004	1.003	834	-16,8
Donji Daruvar	1.090	1.122	840	-25,1
Gornji Daruvar	671	603	569	-5,6
Lipovac Majur	142	117	119	7
Ljudevit Selo	218	262	253	-3,4
Markovac	336	307	93	-69,7
Vrbovac	424	534	554	3,7
Ukupno	13.546	14.210	13.243	-6,8

Izvor: Popisi stanovništva 1981., 1991., 2001.

*U stanovništvo Općine Dežanovac svih godina, pa ni u stanovništvo cijeloga kraja, nije uračunato stanovništvo četiriju sela koja su 1993. godine priključena Općini Garešnica (Uljanik, Gornji Uljanik, Uljanički Brijeg i Duhovi).

**Daruvar s pripadajućim naseljima.

Migracijski saldo na bazi razlike u broju stanovnika između 1991. i 2001. g. izrazito je negativan za svaku općinu, pa tako i za cijeli daruvarski kraj, ali se ne mogu prihvatiti kao pouzdano točni podaci o imigrantima u posljednjem međupopisnom razdoblju, a posebno o emigrantima. Naime, ne postoji ili barem nije dostupna evidencija o svim doseljenima u spomenutom razdoblju, a podaci nekih općinskih i župnih ureda međusobno se razlikuju. Većinu odseljenih iz srpskih sela čine Srbi. Neki su se od njih vratili, što znači da su zadnjih deset godina bili i emigranti i imigranti.

Grad Daruvar u odnosu na 1991. g., popisom 2001. g. bilježi pad broja stanovnika od 967 ili za 6,8%. To je bio prvi pad broja stanovnika između dva popisna razdoblja otkada postoje službeni podaci o broju stanovnika grada i pripadajućih naselja (Daruvarski Vinogradi, Doljani, Donji Daruvar, Gornji Daruvar, Lipovac Majur, Ljudevit Selo, Markovac, Vrbovac). Bez njih grad 2001. g. u odnosu na prethodnu 1991. g. bilježi blag porast stanovništva od, doduše, samo 67 stanovnika ili 0,7%. Taj je porast znatan kada znamo da se zbilo u nemirnim ratnim vremenima. On zapravo pokazuje da su se Srbi povratnici i novi doseljenici Hrvati iz Bosne useljavali u grad.

Tablica 4. Migracijski saldo daruvarskoga kraja po općinama između dvije popisne godine od 1991. do 2001.

Grad/Općina	Broj stanovnika	P. p. 1991. – 2001.	Trebalo bi biti na osnovi p. p.	Broj stanovnika	Migracijski saldo 1991. – 2001	
	1991.	+, -		2001.	+, -	
Daruvar	14.210	-351	13.859	13.243	-616	4,4
Dežanovac	3.675	-298	3.377	3.355	-22	0,6
Đulovac	4.696	118	4.814	3.646	-1.168	24,3
Končanica	3.146	-279	2.867	2.824	-45	1,6
Sirač	3.585	-150	3.435	2.546	-889	25,9
Daruvarski kraj	29.312	-940	28.352	25.614	-2.738	9,7

Izvor: Popisi stanovništva 1991., 2001.

U odnosu na broj stanovnika koji je trebao imati cijeli kraj 2001. godine na bazi prirodnog pada od 940 stanovnika migracijski saldo rezultirao je manjkom od 2.738 stanovnika ili 9,7%, dakle toliko se stanovnika više iselilo nego što ih se uselilo. Najveći apsolutni manjak stanovnika od 1.168 imala je Općina Đulovac, a zatim Općina Sirač, s manjkom od 889 stanovnika. Međutim, relativno je najviše stanovnika u odnosu na očekivani broj nedostajao općini Sirač (25,9%), a slijedila ju je Općina Đulovac (24,3%).

Gradu Daruvaru nedostajalo je 616 (4,4%) stanovnika, a općinama Končanica i Dežanovac gotovo zanemariv broj, pogotovo ako uzmemo u obzir ratno vrijeme i prirodni pad.

Narodnosna struktura stanovnika

Ti procesi neminovno su se odrazili na narodnosni sastav daruvarškoga kraja, koji je oduvijek bio vrlo složen. Uz Hrvate, koji su autohton narod, žive pripadnici i drugih narodnosti (tablica 5).

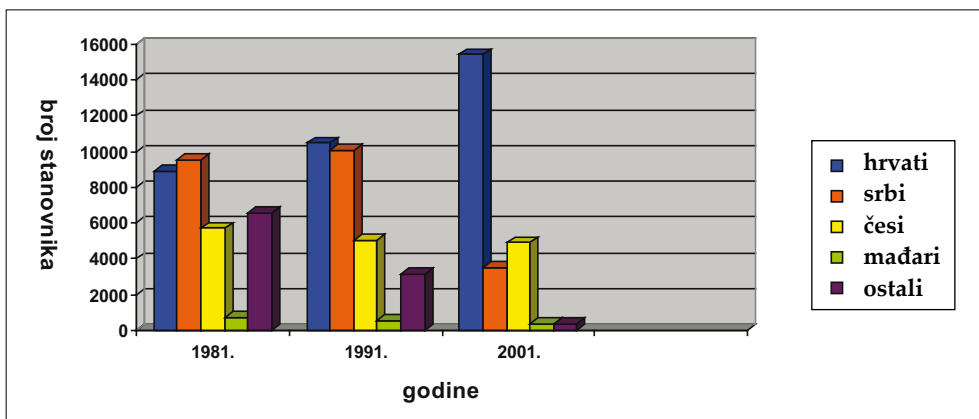
Tablica 5. Narodnosni sastav stanovništva daruvarškoga kraja u razdoblju 1981.- 2001. godine

Daruvarski kraj	God.	Uk. br. st.	Hrvati	%	Srbi	%	Česi	%	Mađari	%	Jug.	%	Ostali	%	Nisu se izjasnili ili nepoznati
	1981.	31424	8907	28,3	9528	30,3	5708	18,2	749	2,4	5582	17,8	950	3,0	
	1991.	29312	10459	35,7	10074	34,3	5072	17,3	571	1,9	1653	5,6	1483	5,0	
	2001.	25614	15414	60,2	3481	13,6	4904	19,2	372	1,4	0	0	372	1,4	1071 (4,2%)

Izvor: Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001.

Analizirajući koliko je koja narodnost u udjelu dobila ili izgubila u razdoblju od 1981. do 2001. godine, vidimo da je broj Hrvata u cijelom kraju u porastu s 28,3% (1981. godine) na 60,2% (2001. godine), a Srbi u padu s 30,3% (1981. godine) na 13,6% (2001. godine).

Kod ostalih narodnosnih skupina nema većih promjena, osim za češko stanovništvo, kod kojega je uočen trend blagog pada između 1981. i 1991. koji se nastavlja i vidljiv je u popisu 2001. godine (grafikon br. 2)

Grafikon 2. Broj stanovnika daruvarskog kraja od 1857. do 2001.

Izvor: Statistički godišnjak Hrvatske 1991., Popisi stanovništva 1981.,1991. Statistički ljetopis RH 2002. g.

Tablica 6. Odnos broja Hrvata i Srba

Daruvarski kraj	God.	Uk. br. st.	Hrvati	%	Srbi	%	Svi ostali	%
	1991.	29.312	10.487	35,8	10.075	34,4	8.750	29,9
	2001.	25.614	15.408	60,2	3.481	13,6	6.725	26,3
	razlika	-3.698	4.921	34,6	-6.593	-20,8	-2.060	-3,6

Izvor: Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Podaci o broju **Hrvata** u dva susjedna popisa (1991. – 2001.) pokazuju da je u deset godina broj s 10.487 porastao na 15.408, odnosno s 35,8% na 60,2%. Dakle Hrvati su prvi put u daruvarskom kraju od vremena turskih osvajanja, kada su tamo bili jedini narod, postali većinski narod.

Kod **Srba** je obrnut slučaj. S ukupno 10.075 broj je pao na 3.481, odnosno s 34,4% na svega 13,6% .

Razočarani porazom i neuspjehom velikosrpske agresije i politike te u strahu od osvete zbog njihove otvorene angažiranosti protiv Hrvata na hrvatskom tlu, napustili su taj kraj, jer ga kao samostalnu i neovisnu Hrvatsku, odnosno kao svoju domovinu, nisu htjeli prihvatiti i voljeti.

Neki od njih, uglavnom starije životne dobi, postupno se vraćaju na svoja napuštena imanja.

Pripadnici ostalih naroda, koji su zajedno 1991. činili 29,9% stanovništva, također su u padu za 3,6%.

To je posljedica nestanka kategorije Jugoslavena u izjašnjavanju.

Tablica 7. Kretanje broja stanovnika te Hrvata, Srba i ostalih za 1991. i 2001. godinu po općinama i Grad Daruvar

Grad/općina		Broj stanovnika	Hrvati	%	Srbi	%	Ostali	%
Daruvar	1991.	14.210	5.061	35,6	4.347	30,6	4.802	33,8
	2001.	13.243	7.729	58,4	1.863	14,1	3.651	27,6
	razlika	-967	2.668	22,8	-2.484	-16,5	-1.151	-6,2
Dežanovac	1991.	3.675	1.584	43,1	1.063	23,9	1.808	40,6
	2001.	3.355	1.824	54,4	461	13,7	1.070	31,9
	razlika	-320	240	11,3	-602	-10,2	-738	-8,7
Đulovac	1991.	4.696	1.216	25,9	3.033	64,6	447	9,5
	2001.	3.646	2.893	79,3	580	15,9	167	4,6
	razlika	-1050	1.677	53,4	-2.453	-48,7	-280	-4,9
Končanica	1991.	3.146	909	28,9	342	10,9	1.895	60,2
	2001.	2.824	1.145	40,5	214	7,6	1.465	51,9
	razlika	-322	235	11,6	-128	-3,3	-430	-8,3
Sirač	1991.	3.585	1717	47,9	1.290	36,0	578	16,1
	2001.	2.546	1817	71,4	363	14,3	366	14,4
	razlika	-1039	100	23,5	-927	-21,7	-212	-1,7

Izvor: Popisi stanovništva 1991., 2001.

Podaci iskazani u tablici 7 pokazuju kretanje broja stanovnika najzastupljenijih naroda između dva popisa za grad Daruvar i četiri općine.

Hrvati su i brojem i udjelom u porastu u svim općinama, osim u Općini Končanica (40,5%), i imaju apsolutnu većinu. Najviše ih je 2001.godine bilo u Općini Đulovac (79,3%), gdje ih je 1991.godine bilo najmanje (25,9%). Slijede je Općina Sirač (71,4%), Daruvar (58,4%) i Dežanovac (54,4%).

Srbi su brojem i udjelom u padu u svim općinama, posebno u brdskim krajevima, gdje ih je i inače u postotku bilo najviše, a najmanje u nizinskim krajevima. Tako su Općinu Đulovac u međupopisnom razdoblju napustila 2.484 Srbina, dakle više od dvije trećine, pa su u toj općini u postotku pali sa 64,6% na svega 15,9%. Slična je situacija i u Općini Sirač, gdje je taj pad registriran s 36% na 14,3%. U Daruvaru je postotak prisutnosti Srba pao s 30,6% na 14,1%, u Općini Dežanovac s 23,9% na 13,7%, a najmanji pad zabilježen je u Općini Končanica, s 10,9% na 7,6%.

Kategorija *ostalih* također je u padu u gotovo svim općinama. Pad je vidljiv i u gradu Daruvaru, za 1.151 ili 6,2%.

Može se pretpostaviti da su ti podaci rezultat potpunog nestanka izjašnjavanja stanovnika kao Jugoslavena u popisu 2001., a kojih je 1991. godine u Daruvaru bilo čak 1.074.

Iste promjene vidljive su i kod ostalih općina.

U Zakonu o popisu stanovništva, kućanstva i stanova 2001. godine (*Narodne novine* 64/00, čl. 9.) piše da je „...narodnost zaštićeni osobni podatak...“, koji se ne može dati za cjeline manje od gradova i općina, jer se na razini naselja zbog malih frekvencija mogu prepoznati pojedinci.

Teško je utvrditi narodnosne promjene za pojedina naselja u općinama između 1981. i 2001. g.

Te promjene iskazane su na primjeru daruvarskog kraja (vidjeti tablicu 5).

Budući da je porast broja Hrvata te pad broja Srba i ostalih već analiziran, preostaju podaci za Čehe i Mađare, koji su u prethodnoj analizi bili uključeni u kategoriju *ostalih*.

Česi su od 1991. do 2001. godine u tome kraju pali brojem s 5.708 na 4.904 stanovnika.

Danas je njihova najveća koncentracija od 46,4% u Općini Končanica, 23,5% u Općini Dežanovac te 18,9% u Gradu Daruvaru .

Od Mađara je 1991. godine bio svega 571 stanovnik, a deset godina kasnije, 2001. godine, taj je broj pao na samo 372, što ukupno iznosi 1,4% cjelokupnog stanovništva kraja.

Općina Dežanovac ima najveći udio Mađara – 4,6% .

Zaključak

Promatrani popisi stanovništva daruvarskoga kraja od 1957. do 2001. g. ogledaju se u depopulaciji, a posebno nakon 1991. g. kao posljedica Domovinskog rata.

Posebno je zabilježeno smanjenje broja stanovnika u posljednjem međupopisnom razdoblju.

Daruvarski je kraj od 1991. godine zbog srpske agresije izgubio gotovo 3.700 stanovnika.

Od ukupnog broja stanovnika najveći pad zabilježen je u Općini Sirač (29%), zatim slijede općine Đulovac (22,4%), Končanica (9,9%), Dežanovac (8,7%) te Grad Daruvar s pripadajućim naseljima (6,8%).

Osim što je daruvarski kraj izgubio dio stanovništva, dogodile su se promjene i u narodnosnom sastavu. Najveće promjene uočljive su u općinama Đulovac i Sirač. U tim općinama danas je postotak Hrvata veći od 70%.

Srbi su svojom politikom i agresijom na Hrvatsku u daruvarskom kraju postigli suprotan učinak od svojih očekivanja. Umjesto da ga učine dijelom „Velike Srbije“,

s čistim srpskim etnikumom, sami su ga većim dijelom „očistili“ od Srba i prvi put nakon turske invazije u tom djelu Hrvatske hrvatsko stanovništvo ima apsolutnu prevlast.

Navedeni demografski procesi započeti nemilim događajima 1991. g. odvijaju se još i danas.

Literatura

Crkvenčić, I.; Pepeonik, Z. (1993), *Zapadna Slavonija: Razvoj narodnosnog sastava, Društvena istraživanja*, br. 4-5, str. 2. Zagreb.

Pepeonik, Z. (1968), *Stanovništvo Daruvarsko-pakračkog kraja. Radovi Geografskog instituta u Zagrebu*, br. 7. Zagreb.

Štefša, Ž. (1994), *Daruvarski kraj – suvremene demogeografske promjene* (magistarski rad), Zagreb.

Popisi stanovništva 1981., 1991., 2001. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Zakon o popisu stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, *Narodne novine* 64/00, čl. 9.

Demographic Movements of the Daruvar Area Population in the Period between 1857 and 2001

Summary

Until 1991, the most diverse ethnic groups in the Republic of Croatia lived in the area of Daruvar and its surroundings.

Due to the Serbian aggression on Croatia and the Daruvar area, major ethnic changes occurred and the depopulation trend began.

The majority of Serbs emigrated, whilst the exiled Croats from Kosovo (Letnica, Vitina) immigrated, mostly to the Đulovac Municipality, as well as did the Croatian refugees from the war-afflicted Northern Bosnia (the surroundings of Jajce, Prijedor and Banja Luka).

Keywords: aggression; depopulation; emigration; immigration; ethnic changes.

Mr. sc. Željka Štefša
Samostanski prilaz 5
43500 Daruvar
+385 (0)43 333668

